

ULUSLARARASI KURBAN SEMPOZYUMU

8-9 ARALIK 2007 İSTANBUL

LÜTFİ KIRDAR ULUSLARARASI
KONGRE VE SERGİ SARAYI

HALIÇ SALONU
HARBIYE / İSTANBUL

BAYRAMPAŞA
BELEDİYESİ

DIYANET İŞLERİ
BAŞKANLIĞI

İsmail'in Çağrısı

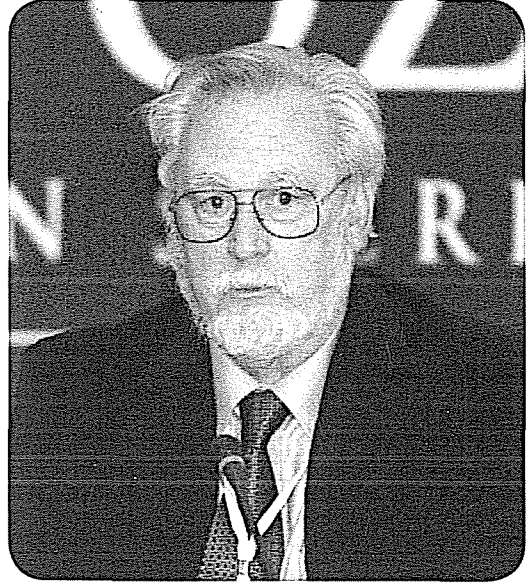
Dr. Jon OPLINGER
University of Maine, USA

Bu makale din ve toplum içerisinde ritüelin rolü, özellikle kurban ritüelinin rolü hakkında kıyaslamalı geniş bir perspektif sunmaktadır. Ritüelin doğası güçlü bir iletişim şekli olarak özel örneklere ve teorik bakış açılarına başvurularak araştırılmıştır. Kurban ritüeli içerisinde iletişimin rolü ile iletişim ve algı (maddi gerçeklik) rolüne özel bir vurgu yapılacaktır. Kurban Bayramının kutsal töreni bu geniş bağlamda ele alınacaktır. Bütün İbrahimi dinlerde İbrahim'in oğlu İsmail'e kurbanı anımsatan bir anlam yüklenmiştir ve bu dinlerde bu isim ve kavram farklı derecelerde birbiri ile bağlantılıdır.

Kıyaslamalı Bağlamda Kurban Bayramı: Kurbanın Doğası

Bu makalenin amacı Kurban Bayramını geniş sosyolojik ve antropolojik bağlamdaki yerine oturtmak ve bu kritik kurban ritüelinin etkilerini inceleyebilmektir. Bu soğuk bir sekülerleştirme çabası değildir; daha çok dindarlık törenini insani -ve muhtemelen evrensel- yerine oturtma çabasıdır.

Sosyal bilimlerdeki çok fazla kavram tarafından Ayin kötü bir şekilde hastalıklı ve "şekil değiştiren" olarak tanımlanmıştır (Appiah 2006; Kapferer 2004). Dolayısıyla ilk görevimiz bu kavramı daha keskin bir desteğe çekmektir. Genelde yapıldığı gibi, bir kavramın etimolojik kökenlerine gitmek yararlıdır. El-

bette Farsçanın da dahil olduğu Hint-Avrupa dillerinde ritüel *ri kökünden gelmektedir, İngilizce dilinde söz konusu kavram Rhyme, Rhythm ve hatta daha basiti River gibi kelimeler 'emredildiği gibi bağlı akış'ı ifade etmektedir (Terrin 2007). Geniş ölçüde bir kişinin anlayabileceği şekilde tanımlanmıştır; ancak eğer bunu bir duygunun, ritüel eylemin konjonktürel ritüel içinde yaratma, yeniden yaratmaya neden olan birtakım resmi sembolik süreçleri kavrama eklersek daha iyi tanımlanmış bir zeminde olacağız.

Eğer bunu kutsala dua ederek ve dünya

fedakârlığı ile ilişkilendirerek ayırırsak yine de iyi tanımlanmış bir temelde oluruz. Bir kurban merasimi, kurbanı kutsal bir yere koyar; sadece özet bir din temelinde değil aynı zamanda temenos, -Yunanca *kesme*- kavramı sınırları içerisinde kutsal ritüel gerçekleştirilir (Zaidman ve Pantel 1992). Bu tıpkı Durkheim'ın klâsik çift karşıtlık kavramını içerdiği gibi: kutsala karşın kutsal olmayan (sıradan şeyler dünyasındaki anlamıyla)... Belki bir başka etimolojik köken de bu sıra içerisinde yer alır. Kurban kelimesi törensel kesim olsun veya olmasın bir fedakarlık ifade eder ve Arapça kökenli "Yakına çekmek" anlamına gelen *qaruba* kelimesinden türetilmiştir. İbranice *qorban* (Glasse 2001) kelimesi ile aynı anlama gelen bu kelime de kutsalın yakınına çekmek anlamına gelir. Ancak bu yakına çekmek birçok farklı mecralara götürülebilir.

Bu ikinci ifadenin açıklaması bir teori çağrıştırmaktadır; gerçek birçok teori. Ancak bu alıştırma varsayılandan, daha doğrudan bir yol ile açıklama sağlayabilir. Kurban törenlerini açıklayan bir başka teori grubu olmasına rağmen, büyük çoğunluk (bunların tamamını ele alamam) göreceli, birkaç sosyolojik olarak iyi bilinen teori kamplarına bölünmektedirler.

Törene görevci bakışın Durkheim ile başladığı söylenebilir. Durkheim *Elementary Forms of Religious Life*'da toplumun etkili olduğunu savunmakta ve törenin işlevi hakkında en ayrıntılı tartışmayı sunmakta ve yenilenme ve dayanışmanın canlanması anlamında özellikle kurban merasimini anlatmaktadır. Tören grup değerlerini canlandırmaya yarar, kutsal hâle getirir. Kültürel ekoloji perspektifinde sonuç olarak ortaya çıkan tören "pratik" olup yararlı şeylerin değiş tokuş edilmesini teşvik eder veya kritik geçinme faaliyetlerini düzenler. Bununla birlikte, kültürel ekolojik perspektif birçok anlamda pahalı görevcilik şeklindedir –çoğunlukla sistemler teorisine çekilmektedir– ve tören uygulamasını benzer şekilde açıklar. Birçok kabile toplumunda törensel kurban,

törensel taşkın yanında önemli kaynakların, özellikle de et proteininin dağıtımını sık sık yapmak amacıyla işlev görür (Netting 1986).

Methodist Sunday Okulundan mezun olan bu kişi için kurban edilen hayvanın yakılarak gevrek hâle getirilmesi işleminin yapıldığı törenin açıklanması kolaydır. Elbette bu, nadiren yapılırdı. Et tamamen ancak mütemadiyen pişirilir, bölünür ve paylaşılır. Önemli kaynakları topluma dağıtan bu tören uygulaması hem kabile toplumları, hem de karmaşık toplumlarda çok yaygındır (görevcilik bu durumun bir başka ispatıdır); Klâsik Yunanlılarda sadece bir olaya rastlanır. Eflatun, Sokrates'i kurbanın istenmeyen parçalarını – etini değil de kuyruk ve boynuzlarını alan tanrıları anlatarak şaka yapan biri olarak sunmaktadır. Güya daha çok sıcak bir şakadır ancak yerinde bir ifadedir (Netting 1986, Rappaport 1999). Klâsik Yunan ve Romalılar törensel kehanete başvurmadan nadiren bir hareket yaparlardı. Bu törenlerin mânâlı başarısı tanrıların (veya kâhinlerin) durum değerlendirmelerinde çok zeki olduklarını göstermektedir. Kurban edilen bir hayvan sürüsü, bir Spartan (sade) Sütununu yakından izledi; "Çapraz fedakârlıklar" Sparta Ordusunda Sparta sınırlarını geçerken orduya öncülük ederlerdi (Parker 2002).

Çatışma teorisyenleri toplumun yararına sadakati şekillendirmek için güçlü olanlar tarafından törenlerin nasıl idare edildiğini vurgulamışlardır (Lukes 1975). Marksist teorisyenler, sınıf ilişkilerinin şaşırtıcılığındaki sınıf idaresine yardım eden törenlere vurgu yaparak bu sayede proleterya ve köylülerin üzerinde kurnazlıkla üstünlük sağladıklarını ifade etmişlerdir (Lane 1981). Kralların "kehanet" hakları bu noktada açık bir durumdur. Aynı zamanda Marksist bilim adamları törenlerin değerler ve gelenekler arasında kanal oluşturduğunu belirtmişlerdir. Sovyetler Birliği'nin liderlerinin sosyologlara bunun nedenlerini açıklamayı teşvik etmeye ihtiyaçları olmamıştır. Çeşitli vatanseverlik törenleri her millette monarşi ile ilgili olsun ya da olmasın

doğal olarak bu sınıfa girerler (Lane 1981; Bellah 1967). Amerika Birleşik Devletleri günümüzde özellikle bu türden manipülasyonların rezil örnekleri ile doludur.

Levi-Strauss ve birçok müridi tarafından telkin edildiği gibi, yapısal antropoloji törenler tarafından üretilen yapısal sınırları ve sosyal konumları (statü) ve törenlerin toplumu nasıl etkilediği analiz edilmiştir. Bu tür yapısal işlevselcilik ile karışmayan yapısalcilik, *zihinsel yapıları* ve onun çeşitli şekillerini vurgulamaktadır. Bu perspektifin klâsik (ve öncü) bir örneği Van Gennep'in dini tören tartışmasında ve özellikle algılama tartışmasında, karşılıklar kurmak yoluyla devletlerarasında sosyal bir hareket olarak açıklanmıştır. Yapısal antropoloji kültürel analizi, Sussure ve Jakobson'un yapısal dilbiliminin dil sürecine analog etkisini incelemişlerdir. (Kurzweil 1980). Tören ve törensel sınırlar bir töreni kültürel uyuma yerleştirmiştir. Bu donuk ifade ile kast edilen, törenin özellikle insanları algılama eşliğine koyduğu, toplumun yapısını güçlendirip tanımladığıdır (Turner 1969). Algısalılık (Liminality) Latince eşik veya sınır anlamına gelen *Limen* kelimesinden gelmektedir. Liminal personae veya "eşik insanları" Turner'ın kastettiği şekilde (Turner 1969: 95), sembolik olarak sıradanın haricinde belirtilmiştir ve söz konusu güçlendirme uygun ve arzu edilen sosyal yapıdır. Elbette Van Gennep yaşamı değiştiren törenleri tartışmış olup başlangıçtan ileriye doğru, bir durumdan diğerine – çocukluktan yetişkinliğe geçişte olduğu gibi – ancak bu konuda dönemsel bir bakış da varolup günlük takvimsel tören sırasında algısal duruma geçer ve (Latince *Kalends*) ayın belirli bir zamanını işaret eder. Aynı zamanda hacıların özel ve genelde uzatılan algısal durumları Profesör Shariati'nin (1994) açıkça ifade ettiği şekilde olduğu da belirtilmelidir.

Bir başka tören kalitesi, törenin takas sürecini kolaylaştırmasıdır. Belki de törensel takasın en meşhur örneği Kula Ring'tir ve Malinowski'nin *Argonauts of the Western*

Pacific'te tanımlanmıştır. Kula Ring adadan adaya ve tüccardan tüccara dolaşan bir kabuklu süs örneğinden oluşan, prestijli maddelerin sürekli dolaşmasından oluşmaktaydı. Bu prestijli nesnelere sahip olmak bir statü sağlar, ancak çok uzun süreler elde tutulamazlardı çünkü elinde tutan kişiyi büyülü olarak zehirleyebilirdi (Dakowski 1985). Sonuç olarak bu maddeler sürekli olarak yeniden el değiştirmelidir. Burada törensel takas, kendi içinde bir son olarak düşünülür. Ancak genellikle sıradan ve pratik maddeler olmasından dolayı da takas edilirler. Kula Ring'in bu görünmeyen işlevi de önemlidir.

Benzer şekilde Kuzey Batı Sahilindeki Yerli Amerikalılar arasında Potlatch olarak bilinen törende, muazzam değere sahip prestijli maddelerin törensel sunumları da yer almıştır. Genelde bunlar sanat eserleriydi. Ancak yokluk zamanlarında, bu güya hayal mahsulü ve irrasyonel uygulamalar ekolojik olarak çok zengin, bazen de sürekli değişebilen ortamda geçinmek için gerekli maddelerin takası da dahil edilmiştir. (Netting 1986).

Takasın önemi üzerine Marcel Mauss tarafından yazılan klâsik metin, *The Gift* toplulukların oluşmasında takasın ve karşılığın önemini vurgular. Mauss birçok kıyaslamalı örnekleri tartışır; özellikle Franklar arasında bu uygulama ile sosyal olarak yüklenilen rolü belirtir. Hatta bu alışılmadık derecede kaba toplumda hediye armağan edilmesi ve karşılık beklenmesi toplumsal bağlar için hayati bir meseledir.

Tören süreci büyük ölçüde saklama, taşıma ve iletme bilgilerinde etkiliydi. Tören ve özellikle kurban töreni, değişen duygusal durumlar, tekrarlama, ritmik davul ve duyuların birleşmesi –koklama, ses, dokunma, tat alma ve görsel– gibi durumları yüceltmıştır. Genelde toplumsal olarak yüklenilen paylaşma, topluma ait olma duygusunu teşvik etmiştir (Victor Turner'ın terimi). (Turner, bu arada topluluk yerine Latince *Communitas* kelimesi tercih et-

miştir çünkü özel bir alan önermez, daha çok Arapça Ümmet kelimesindeki gibi sosyal ilişkileri vurgular). Böyle duygusal bir durumda metafor ve metonimi süreçlerinin katılımcıya canlı zihinsel görüntüler verme sürecinin beklenmesi –empatik olan da budur- gerekmiştir (Lakoff 1980). metaforun bazı nadir anlarda ortaya çıkan şairane bir gelişim olmadığı ancak daha çok dil ve iletişim içerisinde bulunduğunu göstermiştir. Törensel süreç içerisinde etkili metaforun kullanımı bu yüzden fazlasıyla etkilidir. Stephan Feuchtwang (2007:70), düz bir şekilde dini törenlerin “sıradan törenlerin metaforik olarak iki katına çıkması dolayısıyla” çoğalan etkisini belirtmiştir. Dini kurban törenlerinde bu etkinin bir kere daha iki kat arttığını belirtmeliyim.

Bu teorik perspektiflere – görevcilik, Maksizm dahil çatışma teorisi, antropolojik yapısalılık, takas teorisi, edebi analiz – başvurmak, bu teorik perspektiflerin sadece birinin cevap içerdiğini ifade etmemelidir. Kastettiğim şey şu değildir: bunlar törensel süreçlere çeşitli bakışlar hakkında etkili teorilerdir. Bunlar karşılıklı yegâne değildir ancak hep birlikte işler ve gerçekte insan toplumları içerisinde kurban töreninin sürecini açıklamaya başlamak için bile gereklidir. Gereken malların takasının işlevsel uygulaması, topluluk duygusu içinde tören eyleminin duygusal etkisini belirlemez. Kurbanın somutluğu, kutlayanlar topluluğu arasında metaforik etkiyi büyütmektedir.

Şimdi genelde kurban ziyafeti olarak tercüme edilen Kurban Bayramı'nın özel ve ihtişamlı vakasına geleceğim. Kameri aylardan Zilhiccenin onunda İbrahim'in Allah'a sadakati kutlanır.

Bu basit beyan İbrahim'e gönderilen Allah'ın emirlerinin yerine getirilmesi söylemi ile başlar. Profesör Ali Şeriatî (1977) okuyuculara (Müslüman olmayan okuyucular dahil) Allah'ın İbrahim'i sınaması sırasında İbrahim'in yaşadığı acı, şüphe, üzüntü ve korkuyu ve sonunda Allah'ın göndermiş olduğu

melekle soñ anda gelen mutluluğunu anlatmıştır.

Bu paylaşılan eyleme katılım ilk defa İslâm çağının ikinci yılında, Mekke'ye hacca gitmenin imkânsız olduğu bir zamanda Peygamber tarafından emredilmiştir ve kutlayanlar İbrahim'in inancının anısını hatırlamışlardır. Bu geçici, Yeniden Sahnelemenin algılanması Müslüman toplumunu yeniden canlandırmaktadır. Toplumsal bir bayram dahilinde “Allah'a hediye vermek” olarak paylaşılmaktadır. Bu takas ve hediye başta başka yüzleri de vardır: ihtiyaç içinde olanlara bir maddi bağıştır ve ilk defa Medine'deki küçük ve inançlı bir grup tarafından gerçekleştirilen bu dini kurbanın, şu anda kameri takvime göre aynı günde, bütün dünyada kutlandığını bilmek muhteşem bir şeydir. Bu eylemde algının kapsamı eşzamanlı olarak bütün Müslüman toplumlarında anlaşılacaktır.

Bir şekilde şimdiye kadar tartışılan törensel eylemlerin çeşitli yüzlerinin tamamının Kurban Bayramında birleşmesi şaşırtıcıdır; pratik dağıtım ve bağışın çok geniş bir uygulamasıdır. Bunun gibi işlevseldir; Allah'a bir hediye sunulur, kutsal algıyı bütün topluma (Ümmet) yayar. Çok algılı imaj, metafor kullanımı içinde gayet güçlüdür. Gözlemci, tören yönetici, veren, alan, Allah ile iletişim kuran, kutlayan, kutsal içinde bulunan; bunların hepsinin sosyal rolleri sık sık ve eş zamanlı olarak Kurban bayramı sırasında Müslümanlar tarafından gerçekleştirilir.

Şimdi hem tarihi, hem de evrensel konuları ele almak istiyorum. İbrahim'in başına gelen elbette kitabi dinlerin tamamında vardır. Yaşam, bilgelik, dindarlık ve hatta reislik ürünleri paylaşılmaktadır. Her ne kadar tarih veya mit olsa da İbrahim'in hayatının tarihi anlatılır (Rosenberg 2006). Sözlü tarihin güvenilirliği gösterildiğinde, (kaçınılmaz değil) İbrahim'in hayatının ve Allah ile olan ilişkisinin bronz çağının sonlarında gerçekleştiğini düşünmek akıl dışı değildir ve daha sonra 7. yüzyılda Jo-

siah saltanatı zamanında ve belki de 10. yüzyılda yazılmıştır (Finkelstein ve Silberman 2001). İbrahim Ur şehrinde doğmuştur (Kalde, Ur) ve çocukları ile Kenan ve Arabistan'a yolculuk etmesi aşılmaz coğrafyalar değildir. Ur kesinlikle İbrahim'in zamanında kozmopolit bir şehirdi ve her türlü kültürel akımların var olduğu bir yerdirdi (Rosenberg 2006). Gerçekten bütün peygamberler, en son peygamber dahil canlı ve çok yönlü şehirlerde peygamberlik vermiştir. Mekke şüphesiz çok eski bir hac şehriydi. İbrahim'in zamanına kadar gider mi? Elbette metindeki yanılmazlık ile yüzleşildiğinde, söz konusu tarihi gerçekler oldukça kesindir. Tarih noktasından bakıldığında, İbrahim'in hikâyesi mitolojik çağlara gönderme yapmaktadır. Yalnızca tarihsel bakışla yetinmeyip hikâyenin diğer göndermelerine de dikkat etmeliyiz; Hıristiyan, Yahudi veya Müslümanlar için İbrahim'in tarihi bir şahsiyet olması oldukça mantıklıdır.

Ehli Kitap arasında genel metin ve tarih (veya mitoloji) mirasından onur duyulmaktadır. Genel kutsal zeminde tarihsel olarak acı verici (devam eden) olsa bile; haçlılar açık bir örnektir. Vaat edilen topraklar ile ilgili mevcut iddialara ve süregelen haksızlıklara izin verirken bile muhtemelen, bütün kitabi dinlerce kutsal olan toprakların çatışmanın odağında olması bir paradoks oluşturmaktadır. Kudüs (Yerushalayim yeni barış şehri) neden işbirliği ve anlayış kaynağı olamamaktadır (Konnor 2003)

Kurban Bayramının Yeri

Ancak emin olmak için, politik coğrafya ve uzun tarih boyunca zulüm ile özgür bırakılmayan müşterek bir kutsal alan vardır. Müştereklik, İbrahim'in tapınak görevlisi olan babası ve Allah'a dindarlık ve sadakati neticesinde ilk doğan çocuğunu kurban etmesidir. Miras ve genel inanç, evrensel kurban töreninin bütün potansiyeli ile çok önemli bir genel tören içerisinde bulunmaktadır. Törenin gücüne ve özellikle kurban törenlerine bakıldığında, tö-

renin evrensel birleştiriciliğinin "sadece merasim" olduğu söylenebilir.

Her ne kadar bizim ömrümüzde görmemiz olasılık dışı olsa da, kitabi dinlerin tamamında eş zamanlı olarak kurban kutlamasının etkisini dikkate almalıyız. Bir anda katılımcıların sayısı katlanarak 2 veya 2,5 milyara çıkabilir. Bu çok yüksek sayı genel bir töreni kutlayabilir ve antik kameri takvimle bağlanırlar. Bir başka deyişle, "hareketli şölen" eşsiz bir tören olayı olabilir.

Küresel olarak bunun ifade edebileceği anlam kestirilemez; ancak bazı genel sonuçlar öne-rilebilir. En az muhtemel olan (ve en az arzu edilen) cinsle ilgili evrim "bir boyut hepsine uyar" şeklindedir. Teolojik spektrum hakkında bu noktalardan daha nahoş bir şey olamaz. En muhtemel sonuç, Ehli Kitabın benzerliklerini daha çok ve farklılıklarını daha az yansıtmaya başlayacaktır. Bu genel yansımanın, en azından şiddetli dürtüleri harekete geçireceğini umut edebilir. Hıristiyanların geriye doğru isimlendirmelerinin bazılarında (İncilin yorumlarında dindarlık motivasyonu olarak) olduğu gibi kendi dinini kabul ettirme ışıkKitabi dinlerde olmuştur (pace Aslan 2005).

Geniş uygulamaların bir başka etkisi de ekonomiktir; nadiren din ve ekonomi nedenleri ile -refah, nafaka ve insanların güvenliği-sarmalanmış olması daha iyi görülür. Max Weber'in klasik çalışması *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*, bazı değerleri birbirine bağlar (Protestan ahlâkı) kâr ve kurtarmayı kapsar. Bu bakış bazı "mega-kiliselerin" abartılı şekilde takip ettikleri bir görüştür. Hatta daha temel olarak, çift giriş kayıt tutma derecesinde düzen ve disiplin değerleri ile bağlantısı kabul edilir (Carruthers ve Espeland 1991). Dindar adam sadece dürüst değil, aynı zamanda iyi kayıt tutandır. Kesinlikle Muhammed ticaret yapacak güce sahip değildi; ancak titiz bir şekilde bu işi yapmıştır. Müslümanların Arap rakamlarıyla bu yaygın kayıt tutma adeti, İtalyan ticaret şehirlerinin

orta çağın sonlarında modern anlamda çift giriş kaydı tutma adetini geliştirmelerine yol açmıştır. Avrupa'da hac yolunu takip edenler ticaret de yapmışlardır, hacılar döndüklerinde hatıra bırakmışlardır. Değer, ticaret ve hırsızlık kalıntıları gibi temel olarak orta çağ Hıristiyan sahnesinde çok fazla kalıntı ve alternatif para bulunmaktadır. Kesinlikle ihtiyaç duyulan nakdi elde etmek için, yokluk zamanında satılan Kalıntılar kiliselerin değer verdiği şeylerdir (Geary 1994).

Bu kısa gezinti din ve ekonominin birbirine geçmiş hâliyle büyük ölçüde yaygınlaşmış olup (pace Jacobs 2005) tutarlılığı geliştireceği düşünülmüştür ve her dinin özelliği, toplumun ekonomik durumunu yüceltmektir. Dalpour ve Dearden gibi profesörlerin altını çizdiği gibi, Kurban Bayramı'nın dünya çapında ekonomik yararları çok fazladır. Basit bir bağış faaliyeti, İsmail'in kurbanlığının paylaşılması ile çok büyük bir yıllık takası temsil eder. Bu harika töreni sürdüren diğer yardımcı faktörlerin katlanarak artması ayrıca görülecektir. İsmail adına kutsal kurban merasiminin diğer toplumlara ve diğer dinlere yayılması Allah adına bir hizmet olacaktır.

Bibliyografya

- Aslan, Reza 2005 *No God But God: the Origins, Evolution and Future of Islam* Random House: New York
- Appiah, Kwame Anthony 2006 *Cosmopolitanism* W.W Norton Co. New York
- Bellah, R. N. 1967 "Civil; Religion in America" *Daedalus* V 96 pp 1-21
- Carruthers, B and W.Espeland "Accounting for Rationality: Double-entry bookkeeping and the Rhetoric of Economic Rationality" *American Journal of Sociology* V 97#1 pp 31-69
- Dakowski, Bruce 1985 "Off the Veranda" Films for the Humanities and Sciences: Princeton NJ
- Feuchtwang, Stephen 2007 "On Religious Ritual as Deference and Communicative Excess" *Journal of the Royal Anthropological Institute* V. 13 pp 57-72
- Finkelstein, Israel and Neil Silberman 2001 *The Bible*

Unearthed Free Press: New York

Geary, Patrick 1994 *Living With the Dead in the Middle Ages* Cornell University Press: Ithaca

Glasse, Cyril 2001 *The New Encyclopedia of Islam* Altira Press: New York

Jacobs, Kerry 2005 "The Sacred and the Secular: Examining the Role of Accounting in the Religious context" *Accounting, Auditing and Accountability Journal* 18# 2 pp189-210

Kapferer 2004 "Ritual Dynamics and Virtual Practice" *Social Analysis* V.48 # 2 pp 35-54

Konner, Melvin 2003 *The Unsettled: An Anthropology of the Jews* Viking Compass: New York

Kurzweil, Edith 1980 *The Age of Structuralism: Levi-Strauss to Foucault* Columbia University Press: New York

Lakoff, George and Mark Johnson 1980 *Metaphors We Live By* University of Chicago Press: Chicago

Lane, Christel 1981 *The Rites of Rulers: Ritual in Industrial Society – The Soviet Case* Cambridge University Press: UK

Marshall, Douglas A. 2002 "Behavior, Belonging and Belief" *Sociological Theory* V. 30 # 3 pp 360-380

Netting, Robert M 1986 *Cultural Ecology* Waveland Press Inc :Prospect Heights, IL

Parker, Robert 2002 "Religion in Public Life" in *Sparta* Michal Whitby ed. Routledge: New York

Rapaport, Roy 1999 *Ritual and the Making of Humanity* Cambridge University Press: Cambridge UK

Rodinson, Maxime 2002 *Muhammad* Tauris Parke Paperbacks: London

Rosenberg, David 2006 *Abraham: the First Historical Biography*. Basic Books: New York

Shariati, Ali 1974 *Hajj* (Trans. Ali Behzadnia and Najla Denny) Free Islamic Literatures Inc. Houston TX

Terrin, Aldo Natale 2007 "Rite / Ritual" *The Blackwell Encyclopedia of Sociology* George Ritzer Ed. Blackwell Publishing: Oxford UK

Turner, Victor 1969 *The Ritual Process: Structure and Anti-Structure* Aldine Publishing Company: Chicago

Zaidman, Louise and Pauline Pantel 1992 *Religion in the Ancient Greek City* Trans. Paul Cartledge Cambridge University Press: Cambridge UK